

**นางนพมาศ: วรรณกรรมคำสอนสตรีที่ (อาจ) ถูกลืม**  
**Nang Noppamas: A (Possibly) Forgettable Didactic Literature for Women**

ลักษณา โตวิวัฒน์

Laksana Towiwat

**บทคัดย่อ**

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวรรณกรรมคำสอนสตรีเรื่องนางนพมาศในด้านเนื้อหาที่เป็นคำสอนสำหรับสตรี คือ พระสนมกำนัล โดยจะวิเคราะห์เฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคำสอน ผู้สอน และวิธีการสอน แม้ว่าวรรณกรรมคำสอนเรื่องนางนพมาศจะแต่งมานานแล้ว และมุ่งจะสอนพระสนมกำนัล แต่คำสอนที่ปรากฏในเรื่องก็ยังคงเป็นคำสอนที่หญิงไทยในยุคปัจจุบันสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

**Abstract**

This article aims to examine the teaching of women in the didactic literature named “Nang concerning Noppamas”, principally in the section regarding the King’s concubines. The analysis mainly focuses on the didactic contents, the mentor, and the instructing strategies. In addition, notwithstanding the fact that the “Nang Noppamas” was a didactic literature composed long ago to instruct the King’s concubines, its lessons are still applicable to contemporary women.

**ความนำ**

เมื่อถึงช่วงเทศกาลลอยกระทงที่ตรงกับวันเพ็ญเดือน 12 ของทุกปี ผู้คนมักนึกถึงความสนุกสนานในงานวันลอยกระทง ความสวยงามละลานตาของกระทงหลากหลายชนิดที่ทำจากวัสดุธรรมชาติและวัสดุสังเคราะห์ การประกวดกระทงทั้งแบบสวยงามและแบบสร้างสรรค์ การจัดงานเผาเทียนเล่นไฟพร้อมแสงสีเสียงการเสมือนหนึ่งกำลังดำรงชีวิตอยู่ในสมัยสุขุขทัย และที่ขาดไม่ได้คือ การประกวดนางนพมาศหรือหนูน้อยนพมาศ การตัดสินว่าใครจะได้เป็นนางนพมาศก็

มักพิจารณาจากความงาม ความรู้ความสามารถในการตอบคำถาม ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของเทศกาลลอยกระทง แต่จะมีใครสักกี่คนที่รู้จักอย่างถ่องแท้ว่านางนพมาศเป็นใคร นางปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องใด วรรณกรรมเรื่องนั้นมีเนื้อหาที่สำคัญอย่างไร ส่วนมากมักทราบกันแต่เพียงว่านางเป็นพระสนมของพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย ผู้คิดประดิษฐ์กระทงอันสวยงามลอยในแม่น้ำในวันพระจันทร์เต็มดวงของเดือน 12 เท่านั้น นางนพมาศจึงเป็นวรรณกรรมที่ควรค่าแก่การศึกษา เพราะมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเพณีไทย และเป็นวรรณกรรมคำสอนที่สำคัญเล่มหนึ่งของไทย

บทความเรื่องนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอความรู้ความคิดในวรรณกรรมเรื่องนางนพมาศหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ในประเด็นต่างๆ ที่น่าสนใจ และเนื้อหาที่เป็นคำสอนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนของสตรีเมื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และแม้ว่าคำสอนเหล่านั้นจะเกิดขึ้นนับเนื่องเป็นเวลามากกว่า 100 ปีแล้ว แต่ก็ยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นคำสอนที่ยอมรับกันในสังคมไทยว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เหมาะสมกับความเป็นกุลสตรีไทย

## ความหมายและจุดมุ่งหมายของวรรณกรรมคำสอน

### ความหมายของวรรณกรรมคำสอน

จากการศึกษาพบว่ามีความหมาย “วรรณกรรมคำสอน” ไว้หลากหลาย เช่น

วรรณกรรมคำสอน คือ งานเขียนที่มีจุดประสงค์เพื่อสอน ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ เผยแพร่หลักธรรมจริยา ลัทธิหรือปรัชญา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 132)

วรรณกรรมคำสอน หมายถึง วรรณกรรมที่มุ่งสอนจริยธรรมแก่สังคม (ชนชั้นปกครอง ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน) หน้าที่และจริยธรรมของบุคคลอันประกอบเป็นสังคม เริ่มต้นจากสังคมครอบครัว การทำมาหากิน ตลอดจนการกำหนดข้อห้าม และข้อพึงปฏิบัติต่อสังคมในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมนั้นๆ (ธวัช ปุณโณทก, 2522, น. 221)

วรรณกรรมคำสอน คือ หนังสือที่แต่งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์จะใช้สั่งสอนศีลธรรมจริยา และข้อประพฤติปฏิบัติอันดีงาม เป็นคุณประโยชน์แก่ชีวิต (ปัญญา บริสุทธิ์, 2534, น. 8)

วรรณกรรมคำสอน มีเนื้อหาสาระที่มุ่งจะสั่งสอนศาสตร์ด้านศิลปะ จริยศาสตร์ ปรัชญา เป็นต้น หรือให้ข้อคิดที่ควรปฏิบัติแก่คนในสังคมขณะนั้น ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบัน (ศิวัณีย์ ภูเพ็ชร, 2541, น. 7)

วรรณกรรมคำสอน เป็นเสมือนภาพสะท้อนโลกทัศน์และค่านิยมของผู้คนในสังคมแต่ละยุคสมัย และอาจกล่าวได้ว่าเป็นกลไกในการควบคุมและกำหนดบรรทัดฐานของสังคมได้อีกประการหนึ่ง (พิมผกา จาดเลน, 2542, น. 1)

สรุปได้ว่า วรรณกรรมคำสอน คือ หนังสือที่มีเนื้อหาสาระมุ่งสั่งสอน ให้ความรู้ คำแนะนำในด้านจริยธรรม คติธรรม ศีลธรรมจรรยา หน้าที่ของบุคคลที่ควรประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนหรือค่านิยมในสังคมนั้นๆ ทั้งยังมีบทบาทและเป็นกลไกในการควบคุมสังคมให้มีบรรทัดฐานและเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในสังคมขณะนั้น ตลอดจนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับสังคมปัจจุบัน

### จุดมุ่งหมายของวรรณกรรมคำสอน

ด้วยเหตุที่คนในแต่ละสังคมแตกต่างกันทั้งทางด้านความรู้และความคิด การอยู่ร่วมกันในสังคมจึงต้องมีสิ่งที่ทุกคน “รับได้” หรือ “ยอมรับ” ว่าต้องปฏิบัติเพื่อจัดระเบียบสังคมนั้นให้สงบสุข มีระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต ข้อห้าม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ จึงเกิดขึ้น และสังคมเล็กที่สุดสังคมแรกที่จะมีระเบียบแบบแผน แนวทางปฏิบัติตนก็คือ สังคมในครอบครัว แต่ละครอบครัวจะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขก็ต่อเมื่อ ทุกคนในครอบครัวร่วมมือร่วมใจกันปฏิบัติในสิ่งที่ชอบที่ควร เช่น ครอบครัวไทยสมัยก่อน พ่อมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว แม่มีหน้าที่เป็นแม่บ้าน ดูแลบ้านเรือน ลูกมีหน้าที่ศึกษาหาความรู้ และช่วยเหลืองานบ้านตามกำลัง ไม่ประพฤติตนนอกกลุ่มนอกทาง โดยเฉพาะหากครอบครัวใดมีลูกสาวก็ต้องได้รับการดูแลสั่งสอนเป็นพิเศษให้ปฏิบัติตนสมกับความเป็นกุลสตรี ไม่ว่าจะเป็นลูก นัง เติ่น ยืน นอน การสั่งสอนในครอบครัวจะสั่งสอนด้วยวาจา เมื่อครอบครัวขยาย คำสั่งสอนที่ยอมรับว่าดี หรือเหมาะสมก็ขยายตัวและเผยแพร่ไปสู่สังคมที่กว้างขึ้น แต่การสั่งสอนจากปากสู่ปากอาจคลาดเคลื่อน หรือผิดเพี้ยนไป ในที่สุดจึงมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้คำสอนตรงตามคำสอนดั้งเดิม ทุกคนในสังคมสามารถนำมาเป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข วรรณกรรมคำสอนจึงเกิดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายให้คนในสังคมใช้เป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต และทุกคนในสังคมยอมรับว่าถูกต้องและเหมาะสมที่จะประพฤติและปฏิบัติตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนจากวรรณกรรมเรื่องนางนพมาศ

### นางนพมาศสตรีผู้เพียบพร้อม

นางนพมาศมีกำเนิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล บิดาชื่อโชติรัตน์ ตำแหน่งพระศรีมโหสถ มีหน้าที่บังคับบัญชาการตกแต่งพระนคร มารดาชื่อนางเรวดี ก่อนที่นางนพมาศจะถือกำเนิดก็เกิดนิมิตในความฝันของนางเรวดีว่า “ได้เยี่ยมบัญชีพระเจ้าแผ่นดินชมแสงพระจันทร์อยู่ณต้น” (วรรณคดีสมัยสุโขทัย นางนพมาศหรือตำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, 2504, น.

20)<sup>1</sup> ส่วนพระศรีมโหสถก็ฝันว่า “พรรณดอกไม้ต่าง ๆ แยมบานเกสรไข่ฤดูกาล หอมกลิ่นรวยรินไปทั่วทั้งจังหวัดพระนคร” (น. 20) ความฝันดังกล่าวนี้ย่อมตีความได้อย่างเด่นชัดว่า นางเรวดีจะให้กำเนิดลูกสาว เพราะการที่นางได้ชมแสงจันทร์ ซึ่งโดยนัยหมายถึง ความงาม สุกสว่าง และเป็นแสงจันทร์ที่นางได้เยี่ยมชม ณ บัญชรพระเจ้าแผ่นดินก็ตีความได้ถึงความสูงส่ง ส่วนพระศรีมโหสถที่ฝันถึงพรรณดอกไม้ ก็บ่งบอกถึงความเป็นหญิงรูปงาม และดอกไม้ยังมีกลิ่นหอมรวยรินไปทั่วทั้งจังหวัดพระนคร ก็หมายถึงความมีชื่อเสียงที่ปรากฏไปทั่วพระนครนั่นเอง

วันที่นางคลอดจากครรภ์มารดา ท้องฟ้าก็ปราศจากเมฆ พระจันทร์ทรงกลมมีแสงงดงาม ด้วยเหตุการณ์อันเป็นมงคล ผณอกกับผิวของนางที่งามเหมือนทองคำสี “เรือเหลืองประดุจโลมลูบด้วยแป้งสารภีทั่วทั้งกรัษกาย” (น. 20) พระศรีมโหสถจึงตั้งชื่อให้นางว่า “นพมาศ”

นางนพมาศได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีตั้งแต่อายุ 7 ขวบ ได้ร่ำเรียนสรรพวิชาจนรอบรู้ทางวิชาการในคัมภีร์ไตรเพท การแต่งคำประพันธ์ โหราศาสตร์ เป็นต้น จบจนอายุ 15 ปี นางก็สำเร็จวิชาการทั้งหมด หลังจากนั้นนิมิตมารดาก็มอบทรัพย์แสนตำลึงเพื่อให้นางใช้สอยและนางยังได้นำเงินส่วนนี้ไปบำเพ็ญทานการกุศลในกิจทางศาสนาด้วย

ครั้นนางได้เป็นพระสนม นางก็ได้ประดิษฐ์คิดกระถางลอยในพิธีจองเปรียง ซึ่งตรงกับวันเพ็ญ เดือน 12 กระถางของนางงามประหลาดกว่าของพระสนมทั้งปวงเพราะนาง “เลือกผกาเกสรศรีต่าง ๆ ประดับเป็นรูปดอกกระมุทบานกลีบรับแสงพระจันทร์ ใหญ่ประมาณเท่ากงระตะ” (น. 59) ครั้นพระร่วงทรงทอดพระเนตรเห็นก็ตรัสชม และถามถึงสาเหตุที่นางประดิษฐ์กระถางรูปร่างเหมือนดอกบัวบานใหญ่เท่ากงเวียนนี้นางได้ให้เหตุผลว่า

ข้าพระองค์สำคัญใจคิดเห็นว่าเป็นนักขัตฤกษ์วันเพ็ญเดือน 12 พระจันทร์แจ่มแสงปราศจากเมฆมลทิน อันว่าดวงดอกชาติโกสมปทุมมัลลย์มีแต่จะแบ่งบานกลีบรับแสงพระอาทิตย์ ถ้าชาติอุบลเหล่าใดบานผกาเกสรรับแสงพระจันทร์แล้วก็ได้ชื่อว่าดอกกระมุท ข้าพระองค์จึงทำโคมลอยเป็นรูปดอกกระมุท ซึ่งบังเกิดมีอยู่ยังนันทานที่อันเป็นที่พระบรรพบุรุษบาท  
ประดิษฐาน (น. 60)

ด้วยเหตุผลอันชาญฉลาดจากความช่างสังเกตที่นางเห็นดอกกระมุทบานในเวลากลางคืน และเป็นดอกไม้ที่มีอยู่ในแม่น้ำนันทมาซึ่งมีรอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ จึงทำให้นางคิดประดิษฐ์กระถางรูปนี้เพื่อไปบูชารอยพระพุทธรูปที่แม่น้ำแห่งนี้ การทำกระถางรูปบัวบานจึงกระทำกันสืบต่อมาถึงปัจจุบัน

<sup>1</sup> ในบทความเรื่องนี้ หากมีการอ้างอิงจาก วรรณคดีสมัยสุโขทัย นางนพมาศหรือตำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ จะใส่เฉพาะหมายเลขหน้าในการอ้างอิงเท่านั้น

นางนพมาศจึงเป็นสตรีผู้เปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้ง 3 ประการ คือ รูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ และปัญญาสมบัติ

### นางนพมาศ: วรรณกรรมสอนสตรี

ตำรับนางนพมาศมีเนื้อหารวม 18 ตอน ตอนที่ 1-9 มีเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับชาติภาษาต่างๆ ตระกูลต่างๆ ลักษณะของพราหมณ์และศาสนาอื่นๆ วัตถุในพระพุทธศาสนา สถานที่ต่างๆ ในเมืองสุโขทัย การสรรเสริญพระเกียรติและพระราชจริยาวัตรของสมเด็จพระร่วงเจ้า ต่อจากนั้นกล่าวถึงประวัติของนางนพมาศ จนถึงนางเรวดีนำนางนพมาศเข้าถวายตัว รวม 7 ตอน จบลงด้วยตอนที่กล่าวถึงพิธีต่างๆ และความประเพณีแห่งนางพระสนม

บทความเรื่องนี้จะกล่าวถึงเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคำสอนที่สัมพันธ์กับนางนพมาศ และที่กล่าวถึงความประเพณีของนางสนมรวมทั้งสิ้น 8 ตอน ได้แก่ ประวัตินางนพมาศ ก่อนเป็นพระสนม เหตุที่นางนพมาศได้เป็นพระสนม พระศรีมโหสถสมโภชนางนพมาศ พระศรีมโหสถลงปัญญานางนพมาศ ว่าด้วยขนบธรรมเนียมนางสนมในราชสำนัก นางเรวดีให้โอวาทนางนพมาศ นางเรวดีนำนางนพมาศเข้าถวายตัว และว่าด้วยความประเพณีแห่งนางสนม

ทั้ง 8 ตอนดังกล่าวมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับคำสอนสตรี โดยเฉพาะสตรีชาววัง หรือนางพระสนมกำนัล ซึ่งจะประมวลคำสอนสำคัญได้ 2 ประการ ดังนี้

#### การปฏิบัติตนเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น

นางนพมาศมิได้รับการเลี้ยงดูเยี่ยงสามัญชน มิได้อยู่ในสังคมเจกเช่นเด็กธรรมดาหรือเด็กชาวบ้าน เพราะนางมีกำเนิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล สังคมของนางจึงอยู่ในกรอบของวรรณะพราหมณ์ที่เลี้ยงดูนางอย่างดีจนอาจกล่าวได้ว่า “รันทมิได้ไต่ ไรมิได้ตอม” นางนพมาศแม้แต่น้อย ดังที่นางกล่าวว่า

อันผู้สำหรับอภิบาลบำเรอเลี้ยงข้าน้อยนี้ บิดามารดาท่านเลือกสรรเอาแต่คนมีศีลาจารวัตรทั้งฉลาดในวิชาช่างต่างๆ ให้พิทักษ์รักษาอยู่เป็นนิตย์จนข้าน้อยค่อยจำเริญรู้พูดรู้เล่น หมู่นซึ่งเป็นผู้เลี้ยง จะได้ให้เล่นสิ่งนั้นๆ เหมือนเด็กทั้งหลายหามิได้ สอนให้เล่นแต่ร่ายกรองวาดเขียน และชวนพูดเป็นบทกลอนเจือด้วยคำสุภาพิตทุกวันคืน จนข้าน้อยมีชนมายุได้ 7 ขวบ พระศรีมโหสถผู้บิดาก็ให้เล่าเรียนอักษรสยามพากย์และอักษรสังสกฤตได้ ข้านี้ข้านาย... ทั้งท่านให้เรียนคัมภีร์ไตรวิชาตามตำรับโหราศาสตร์ สอนให้ดูดาวนพเคราะห์หนักขัตฤกษ์จันรู้ลักษณะทายร้ายแลดี (น. 21-22)

กล่าวได้ว่านางนพมาศได้รับการเล็งดูจากผู้ทรงศีลที่มีความรอบรู้สรรพวิชาทั้งด้านอักษรศาสตร์ โหราศาสตร์ ฯลฯ และแม้ว่านางจะไม่ได้ “รู้พุทรู้เล่น” เหมือนเด็กคนอื่นๆ แต่นางก็มี “ปัญญาสมบัติ” สามารถปฏิบัติตนและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างดี ดังจะเห็นได้จากตอนที่นางตอบ พระศรีมโหสถเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนให้พระเจ้าแผ่นดิน พระอัครมเหสี และพระสนมกำนัล มีความเมตตาต่อนางว่า

บุคคลใดจะเข้าเป็นข้าท้าวปาพญาอยากที่จะหยั่งใจตนได้ว่าพระมหากษัตริย์  
จะทรงพระเมตตาและไม่เมตตาสมควรจะพึงคิด แม้นผู้ใดมีอุปนิสัยวาสนา  
กุศลหนุนหลังช่วยอุดหนุน ทั้งประกอบด้วยความพากเพียรมีสติปัญญา  
รู้จักสิ่งผิดและสิ่งชอบ อย่าเกียจคร้านในราชกิจราชการทั้งปวง  
ย่อมสอดส่องปัญญาหยั่งดูให้รู้พระราชอัชฌาศัยแล้วจึงประพฤติตามน้ำ  
พระทัยให้ทุกสิ่ง...อันตัวข้าน้อยนี้ก็พึงจะไปเป็นข้าพระบาท ยังหา  
รู่ขนบธรรมเนียมสิ่งใดไม่มีแต่จะตั้งใจรักษาตัวกลัวความผิด อนึ่ง จะคอย  
สังเกตดูแบบแผนเยี่ยงอย่าง ท่านที่เป็นคนคุ้นเคยชอบพระอัชฌาศัยมาแต่  
ก่อนจะประพฤติในราชกิจทั้งมวลเป็นดังฤๅ ครั้นอยู่นานไปพอเห็นเช่น ได้รู้  
เงื่อนไขกระแสนทราบในกิจการการบ้างแล้ว ก็จะต้องใจพากเพียรเพียงแต่เฝ้าแทน  
มิให้ขาด...พอสอดส่องปัญญาหยั่งน้ำพระทัยได้ว่าทำดังนี้มิได้ชอบถนัด  
แน่แกใจแล้วก็จะชักชวนพวกพ้องช่วยกันกระทำให้ชอบพระอัชฌาศัยไป  
ทุกอย่าง (น. 28-29)

คำตอบของนางนพมาศล้วนเป็นคำสอนเรื่องการปฏิบัติตนเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น โดยเฉพาะเมื่อนางพึงจะเป็นพระสนมคนใหม่ก็ต้องปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องเพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ร่วมกับผู้ที่อยู่ในพระราชวังได้ นางจึงต้องมีความพากเพียร รู้สิ่งที่ควรไม่ควรปฏิบัติ รู้ขนบธรรมเนียม และเมื่อหยั่งรู้น้ำพระทัยแล้วนางก็จะชักชวนให้ผู้อื่นประพฤติปฏิบัติให้ตรงตามพระราชอัชฌาศัย

อีกตอนหนึ่งที่นางเรวดีให้โอวาทก็มีคำสอนสอดคล้องกับความประพฤติที่ดั่งมาให้เห็นชัดยิ่งขึ้นในเรื่องของความไม่อิจฉาริษยา และกิริยาที่มีพึงกระทำ ดังความว่า “เจ้าจงดูถ้าเห็นว่ามีมากไปด้วยริษยาพยาบาท เกียดชิงหึงหวงมักเก็บถ้อยมารร้ายเป็นความแล้ว เจ้าอย่าได้เอาตัวเข้าพัวพัน” (น. 57) และ “อย่าทำร้าย ขว่งๆ ให้เขาว่า อย่าทำเชื่องๆ ชาญๆ ให้ท่านหัว อย่าประพฤติตัวเก๋ๆ ขวยๆ ให้คนล้อ อย่าทำลัษๆ ล่อๆ ให้เขาถาก อย่าทำโปกๆ ปากๆ ให้ท่านว่า กิริยาชั่ว” (น. 55)

กล่าวได้ว่าทั้งคำตอบของนางนพมาศ และคำสอนของนางเรวดี คือ คำสอน การปฏิบัติตนเมื่ออยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นที่ย่อมจะทำให้นางเป็นที่รักของทุกคน โดยเฉพาะเมื่อต้องร่วมสังคมกับนางท้าวชาวพระสนมทั่วทั้งพระนิเวศน์

### การปฏิบัติตนในฐานะพระสนม

นอกจากนางนพมาศจะต้องอยู่ร่วมสังคัมกับเหล่าท้าวพระแม่สนมกำนัลได้อย่างมีความสุขแล้ว นางยังมีฐานะเป็นพระสนมที่ต้องมีใจสวามิภักดิ์ และรับใช้เบื้องพระยุคลบาทพระมหากษัตริย์ด้วย คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนในฐานะพระสนมจะเห็นได้จากตอนที่นางกล่าวกับพระศรีมโหสถว่า “ประการหนึ่งอันว่าความจงรักภักดีมีอุตสาหกรรมเพียรในกิจราชการ พระเจ้าอยู่หัวนั้น ช้าน้อยจะประพடுத்தให้เสมอดั้นเสมอปลาย ใช้จะทำแต่พอได้ดีมียศถาบรรดาศักดิ์แล้วและจะละเมินเสียจนกลับได้ความอัปภาคยากใจไว้หน้าไม่ถูก” (น. 44) และ “ถึงว่าราชการสิ่งนั้นจะสำเร็จด้วยต้องเสียทรัพย์สิ่งสินมากน้อยเท่าใดก็ดี หรือจะต้องเสียเลือดเสียเนื้อและเสียชีวิตจิตใจอันใดก็ดี คงจะสู้เสียฉลองพระองค์ให้สำเร็จราชการของแผ่นดินให้จงได้” (น. 43-44) การมีใจสวามิภักดิ์ หรือความจงรักภักดีปรากฏอย่างแจ่มชัดในคำตอบของนางว่านางจะมีความสุขอุตสาหกรรม เพียร ประพடுத்தเสมอดั้นเสมอปลายมิใช่ได้ดีแล้วจะละเลิกปฏิบัติตน ทั้งยังจะยอมเสียสละทุกสิ่งแม้กระทั่งเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อฉลองพระองค์พระเจ้าอยู่หัว นับได้ว่านางเป็นพระสนมที่มีจิตใจแกร่งไม่แพ้ชาย

คำสอนการปฏิบัติตนในฐานะพระสนมยังปรากฏให้เห็นอีกหลายตอน เช่น “อย่าเอาแต่ใจตัวเป็นประมาณ พึงมีอุตสาหกรรมทุกเช้าค่ำทำการจงสม่ำเสมอ อย่าทำบ้างไม่ทำบ้างเป็นหมู่ๆ วัับๆ แวมๆ เหมือนแมลงหึ่งห้อย อย่ารักผู้อื่นมากกว่าตัว อย่ากลัวคนมีบุญมากกว่าเกรงเจ้า อย่าเข้าด้วยผู้กระทำความผิด จะเพ็ดทูลความสิ่งใดอย่าได้กล่าวเท็จแถมจริง” (น. 28-29) และ “ถ้าจะรับราชการบรรหารทุกให้ไว้ พึงจงเข้าใจให้ทุกคำจกัให้มัน อย่าเอาสิ่งนั้นไปเป็นสิ่งนี้ อย่าเร่ไปให้เกินพระราชบัญญัติ” (น. 56) คำสอนจากตัวอย่างดังกล่าวช่วยให้เห็นความสำคัญเรื่องความสุขความดีในราชกิจอย่างสม่ำเสมอ ทั้งยังต้องมีความใส่ใจในคำพูดและคำสั่งของพระเจ้าอยู่หัวด้วย

หากนางนพมาศประพฤติปฏิบัติตามคำสอนข้างต้นย่อมจะยังทำให้นางสามารถดำรงตนอยู่ในฐานะพระสนมได้อย่างมีความสุข

### ผู้สอนและวิธีการสอน

#### ผู้สอน

จากการศึกษาวรรณกรรมคำสอน ผู้สอนคือผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องนั้น เช่น พระองค์เจ้าอิศรญาณ สอนคนทั่วไปใน*อิศรญาณภาษิต* นายภู สอนผู้หญิงใน*สุภาษิตสอนสตรี* ทวี บุณยเกตุ สอนลูกชายและลูกสาวใน*พ่อสอนลูก* ฐะปะนีย์ นาครทรรพ สอนลูกทั้ง 4 คนใน*จากใจแม่* วรรณกรรมคำสอนบางเล่มที่มีที่มาจากวรรณคดี เช่น *กฤษณาสอนน้องคำฉันท์* พิเภกสอนเบญกาย *ทศรถสอนพระราม* เป็นต้น ผู้สอนคือตัวละครจากวรรณคดี ซึ่งอาจจะเป็นตัวเอก

เช่น นางกฤษณา หรือเป็นตัวละครตัวใดตัวหนึ่งในเรื่อง เช่น พิเภก ท้าวทศรถ และจะปรากฏชื่อผู้สอนในชื่อเรื่อง จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมคำสอนที่กล่าวมาแล้วมีผู้สอนเพียงคนเดียว แต่หากพิจารณาวรรณกรรมเรื่องนางนพมาศ อาจสรุปได้ว่ามีผู้สอนรวม 3 คน คือ พระศรีมโหสถ นางเรวดี และนางนพมาศ

พระศรีมโหสถ เป็นผู้สอนนางนพมาศด้วยการตั้งปัญหาลองปัญญานางนพมาศเรื่องการปฏิบัติตนเมื่อต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น การปฏิบัติตนในฐานะพระสนม และนางเรวดีสั่งสอนนางเรื่องความประพฤติกิริยามารยาท การปฏิบัติตนเมื่อต้องรับใช้เบื้องพระยุคลบาท และการอยู่ร่วมกับนางสนมกำนัล การที่พระศรีมโหสถและนางเรวดีสอนเรื่องการดำรงชีวิตในวังและการปฏิบัติตนให้เป็นที่รักใคร่ของผู้อื่นย่อมเป็นสิ่งอันควร เพราะทั้งพระศรีมโหสถ และนางเรวดีเป็นข้าราชการบริพารในวังย่อมมีประสบการณ์ชีวิต ทั้งยังประจักษ์ดีว่า เมื่อนางนพมาศเป็นพระสนมนอกจากจะต้องปฏิบัติตนให้ต้องพระราชหฤทัยแล้ว นางก็ต้องพบปะผู้คนมากหน้าหลายตา มีทั้งคนดี คนไม่ดี แต่หากนางสามารถปรับตัวและผูกใจผู้คนได้ด้วยความคิดดี คือ ดีทั้งกาย วาจา และใจแล้วก็จะดำรงตนอยู่ได้ทุกสถานการณ์

ส่วนนางนพมาศ หลังจากที่ได้เข้าไปสัมผัสชีวิตในวังแล้ว ก็ย่อมต้องตระหนักดีว่า สิ่งใดควร หรือไม่ควรปฏิบัติจากการเก็บเกี่ยวประสบการณ์ความประพฤติของเหล่านางสนมมา กล่าวเพื่อให้เห็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำ เช่น ความไม่สม่ำเสมอในการอยู่งานพระมหากษัตริย์ ดังความว่า “บ้างก็เลือกวันเลือกเวลามารับราชการพอกันตรจ บ้างก็เดือนหนึ่งมาครั้งหนึ่งบ้างสองครั้งบ้าง บ้างก็บอกป่วยบอกไข้ไม่พอใจจะเฝ้าแหน” (น. 91) การยุ่งแหยงจนเกิดการทะเลาะวิวาทกัน เพราะบางคน “ตั้งใจแต่จะเที่ยวเก็บถ้อยมาร้อยให้เป็นความ ไส่ยุ่ง แกล้งกล่าวให้เกินเหตุ จัดจ้านพาลทะเลาะไม่เลือกหน้า ผู้ใดเชื่อถ้อยถ้อยคำแล้วก็ซ้ำเติมจนเกิดวิวาทหาอาอันอื่นๆ ฉาวๆ” (น. 92)

ทั้งพระศรีมโหสถและนางเรวดีจึงเป็นผู้เหมาะสมที่จะสั่งสอนนางนพมาศในสถานภาพที่เป็นบิดามารดา และมีประสบการณ์ชีวิตในวังมาก่อน ส่วนนางนพมาศก็เป็นผู้เหมาะสมที่จะสั่งสอนนางพระสนมกำนัล เพราะเป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบจนเป็นที่พอพระราชหฤทัย จนได้รับความไว้วางพระราชหฤทัย ดังที่นางกล่าวอ้างไว้ว่านาง

เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในพระราชดำริทุกประการ แม้จะมีที่เสด็จพระราชดำเนินแห่งใด จะค้างแรมไกลใกล้กันดารแลมีกันดารก็ดี ข้าน้อยก็ได้โดยเสด็จทุกครั้งที่ประจักษ์เกือกทอง หนึ่งเล่ายามเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะมิสบายพระสกลกายด้วยเหตุกำเริบพระโรค ข้าน้อยก็ได้ถนอมบาทบงกชมาศ บำเรอรั้ง โดยใจสวามิภักดิ์มิได้เป็นกินเป็นนอนผ่อนสบาย ตั้งใจทำราชกิจ



จะได้คิดแก้ลำบากยากเหน้อยแต่สักขณะจิตหนึ่งก็หาทำได้... อัน  
 ความจงรักภักดีของข้าน้อยนี้ ควรจะเป็นแบบอย่างไปได้ในแผ่นดิน  
 ชั่วกัลป์สาสนะ (น. 94-95)

### วิธีการสอน

วิธีการสอนแบ่งได้เป็น 2 วิธี คือ การสอนโดยตรง และการสอนโดยอ้อม

**การสอนโดยตรง** เป็นวิธีการสอนโดยยกคำสอนที่ควรปฏิบัติ และไม่ควรปฏิบัติมากล่าวไว้อย่างชัดเจน และมักจะมีคำว่า “จง” ปรากฏในคำสอนที่ควรปฏิบัติ คำว่า “อย่า” ปรากฏในคำสอนที่ไม่ควรปฏิบัติ ดังเช่นตอนที่นางเรวดีให้อโวกนางนพมาศเรื่องความประพฤติ และการมีกริยามารยาทให้เรียบร้อยเพื่อจะได้ไม่ตกเป็นที่ติฉินนินทาของผู้คนว่า “จงประพฤติจริตกริยามอบคลานให้เรียบร้อยต้องที่ตองทาง อย่าทำรีๆ ขวางๆ ให้เขาว่าอย่าทำเช่ๆ ซ่าๆ ให้ท่านหัว อย่าประพฤติตัวเก๋ๆ ขวยๆ ให้คนล้อ อย่าทำลับๆ ล่อๆ ให้เขาถาก อย่าทำโปๆ ปากๆ ให้ท่านว่ากริยาชั่ว” (น. 55) นอกจากนั้น ยังมีการเปรียบเทียบเพื่อความชัดเจนและเกิดภาพ เช่น เปรียบการทำการราชการที่ทำบ้างไม่ทำบ้างว่าเหมือนแสงของหิ่งห้อยที่กระพริบสว่างมากบ้างน้อยบ้างไม่สม่ำเสมอว่า “อย่าทำบ้างไม่ทำบ้างเป็นหมู่วั้งๆ แวมๆ เหมือนแมลงหิ่งห้อย” (น. 28) และเปรียบเทียบน้ำใจที่ต้องมั่นคงหนักแน่นไม่รวนเรเหมือนกริยาของตักแตนที่กระโดดโลดเต้นเป็นนิจ ดังที่กล่าวว่า “อย่าฟังทำน้ำใจโลเลรีแรแซเชื่อน เช่นตักแตนแล่นไป แล่นมา” (น. 29)

**การสอนโดยอ้อม** แบ่งออกได้เป็น 2 วิธี คือ วิธีการสอนโดยตั้งคำถามเพื่อให้คิดหาคำตอบ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการปูจาวิสดา และวิธีการสอนโดยการสาธกด้วยนิทาน

พระศรีมโหสถตั้งคำถามให้นางนพมาศคิดตีความเพื่อหาคำตอบที่ต้องเรียนรู้ด้วยปัญญาของตนเอง และคำตอบของนางก็คือคำสอน ดังคำถามที่ว่า “จึงว่าตุกรนางนพมาศ อันสกุณาชาติชื่อว่านกเบญจวรรณนั้นยอมประดับด้วยขนมีสีห้าสียู้งยังป่าใหญ่ ครั้นมนุษย์ได้มาเลี้ยงไว้ในนิคมคาม หม่อมหาชนก็ชวนกันรักใคร่นกเบญจวรรณว่างามด้วยสีห้าสี ซึ่งเจ้าจะจากเคหาเหยาเรือนไปอยู่ในพระราชนิเวศน์ ยังจะประพฤติดนให้นางท้าวชาวชะแม่พระสนมกำนัลสิ้นทั้งพระราชฐานรักใคร่ตัวได้และหรือ” (น. 26) คำถามนี้นางจะต้องคิดและตีความว่านกเบญจวรรณที่คนนำมาเลี้ยงไว้ในหมู่บ้านก็คือนางที่ต้องไปอยู่ในวัง และคนรักใคร่นกเบญจวรรณเพราะมีสีงามห้าสีก็คือ การปฏิบัติตนให้เป็นที่รักใคร่ของคนด้วยเหตุ 5 ประการ นางตอบพระศรีมโหสถด้วยปัญญาว่า

อันตัวข้าน้อยนี้จากญาติพงศ์พันธุ์ไปอยู่ในพระนิเวศน์เรือนหลวง ก็จะมี  
 ประพฤติตนให้ต้องด้วยคำสุภาษิตท่านกล่าวไว้ทั้งห้าอย่าง คือจะประพฤติ  
 วาจาให้อ่อนหวานมิได้เกินเลยแก่ท่านผู้ใดผู้หนึ่ง... อนึ่ง ข้าน้อยจะ  
 ประพฤติกายให้ละมุนละม่อม มิได้เย่อหยิ่งกรุยกรายผ่าน่งห่มให้เสียดสี  
 ท่านผู้ใดและจะมีได้ดั่งจริตเล่นตัวให้เคืองคายนัยนาท่านทั้งหลาย...  
 ประการหนึ่ง ข้าน้อยจะประพฤติน้ำจิตมิได้มีความอิจฉาริษาพยาบาท  
 ปองร้ายหมายมาด หมิ่นแคลนท่านผู้ใด ให้น้ำจิตเป็นแฉกแค้นเลย...  
 ประการหนึ่งถ้าท่านผู้ใดมีน้ำใจเมตตากรุณาข้าน้อยนี้โดยฉันทสุจริต  
 ข้าน้อยก็จะผูกพันรักใคร่... ประการหนึ่งถ้าข้าน้อยเห็นท่านผู้ใดทำความดี  
 ความชอบในราชกิจกิติ ข้าน้อยก็จะถือเอาเป็นเยี่ยงอย่างกระทำการสิ่งที่ดี  
 ตามท่าน (น. 26-27)

นางนพมาศยังได้กล่าวในตอนท้ายของคำตอบว่า หากนางประพฤติแต่ความดีห้าอย่าง คือ มี  
 วาจาอ่อนหวาน ไม่เย่อหยิ่ง ไม่อิจฉาริษา มีน้ำใจเมตตากรุณา และทำแต่สิ่งที่ดีในราชการ นาง  
 ก็จะเป็นที่รักใคร่ของผู้คนในพระราชวัง คำตอบของนางคือคำสอนที่พึงปฏิบัติเพื่อผลลัพธ์ที่ดี  
 ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นนั่นเอง

นอกจากการตอบคำถามแล้ว บางคำตอบนางนพมาศยังสาธกนิทานเป็นอุทาหรณ์ให้  
 เห็นผลเสียแห่งการกระทำที่ไม่พึงประสงค์ด้วย ดังตอนพระศรีมโหสถถามนางว่า “อันสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสวยสิริราชสมบัติบริบูรณ์ด้วยบาทบริจาริกา มีพระอัครมเหสีทั้งสองพระองค์  
 พระสนมกำนัลนางบำเรอก็มีเป็นอันมาก ล้วนแต่ทรงลักษณะรูปสิริวิลาส เป็นที่จำเริญพระหฤทัย  
 ตัวเจ้ายังจะประพฤติในราชกิจให้ทรงพระเมตตาแก่ตัวได้หรือจะมีได้เป็นดังฤ” (น. 28) คำตอบ  
 ของนางสรุปได้ว่าจะต้องประพฤติตนให้เป็นที่พอพระราชหฤทัย มีความอุตสาหะในราชกิจอย่าง  
 สม่าเสมอ มิใช่ปฏิบัติบ้างไม่ปฏิบัติบ้าง อีกทั้งไม่แ่่งอน เล่นตัว แล้วนางก็สาธกนิทานสองเรื่อง  
 คือ เรื่องนางนกกระต่ายตืดวิไล และเรื่องนางช่างแสนงอนตามลำดับ เพื่อชี้ให้เห็นผลเสียที่นาง  
 นกกระต่ายตืดวิไลไว้ทุกข์เวทนาที่สังสติด ณ ต้นไทรบ้าง ไม่ไหวบ้างเพราะเห็นแก่ความสุขเพียง  
 ชั่วแล่นจนทำให้นางและบริวารได้รับความหายนะเพราะไม่มีที่หาอาหารกิน ความชั่วของนางนก  
 ก็จะเป็นที่กล่าวขานไม่รู้จักสิ้นว่า “และนิยายนกกระต่ายตืดซึ่งข้าน้อยบรรยายนี้ ไม่ควรจะถือ  
 เช่นเอาเป็นอย่าง ถ้ามนุษย์ชาติหญิงชายจำพวกใดประพฤติน้ำจิตเป็นพาลสันดานโลเลแสนไป  
 แล่นมา เช่นนางนกกระต่ายตืดตัวนั้นแล้ว ชื่อชั่วก็จะปรากฏเป็นนิยายอยู่สืบกาลปาวสาน”  
 (น. 35) ส่วนเรื่องนางช่างแสนงอนชี้ให้เห็นโทษหรือผลเสียที่นางช่างสองตัวเล่นตัว แสดงอาการ  
 แ่่งอนกับพญาช้างสุประคิษฐ์จนต้องถูกเนรเทศ นางนพมาศกล่าวถึงผลเสียจากนิทานเรื่องนี้ว่า  
 หากประพฤติตนเช่นนางช่างทั้งสองตัวจะทำให้พ่อแม่พี่น้องได้รับความอัปยศโดยทั่วกัน ดัง

ความว่า “ข้า่น้อยบรรยายให้ท่านผู้เป็นวงศาตณญาติและมิตรของบิดาฟัง ด้วยหวังจะให้วายวิตถอย่าได้คิดกริ่งเกรงเลย ว่าข้า่น้อยจะประพุดิสน์ดามลามกทำทุจริตไปต่างๆ เหมือนหนึ่งนางคชสาร จนบิดามารดาญาติวงศ์พงศ์พันธุ์พลอยได้รับความอับอายขายหน้าด้วยนั้นหามิได้” (น. 42)

กล่าวได้ว่าการสอนโดยตรงเป็นวิธีการสอนที่ชัดเจน ตรงประเด็น เข้าใจง่าย ส่วนการสอนทางอ้อมด้วยการปลูกจิตวิสัยเป็นวิธีการสอนที่ชวนให้คิดพิเคราะห์ด้วยสติปัญญา เพื่อหาคำตอบที่ถูกต้อง และการสาธกด้วยนิทานก็นับว่าเป็นการสอนอีกวิธีหนึ่งที่ให้ทั้งความเพลิดเพลิน ข้อคิด สามารถทำให้ผู้อ่านซึมซับคำสอนได้อย่างแนบเนียน

### นางนพมาศ: คำสอนหญิงไทยในปัจจุบัน

แม้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อสอนความประพฤติพระสนมกำนัล และมีได้เป็นวรรณกรรมร่วมสมัย แต่คำสอนจากเรื่องก็ยังไม่ล้าสมัย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ในสังคมไทยปัจจุบัน เพราะค่านิยมเกี่ยวกับกิริยามารยาทและความประพฤติอันดีงามก็ยังฝังแน่นอยู่ในจิตใจของคนไทยทุกยุคทุกสมัย ดังคำสอนจากเรื่องทั้งคำสอนที่พึงปฏิบัติ และคำสอนเชิงตำหนิ ที่นำมาปรับใช้ได้ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกิริยามารยาท การแต่งตัว การพูดจา การคบคน ความจงรักภักดี เป็นต้น ดังตัวอย่างตามลำดับต่อไปนี้

- อย่าประพุดิตัวเก๋ๆ ขวยๆ ให้คนล้อ อย่าทำลัษๆ ล่อๆ ให้เขาถาก อย่าทำไปๆ ปากๆ ให้ท่านว่ากิริยาชั่ว จงแต่งตัวให้ต้องตาคน จงประพฤติตนให้ต้องใจท่านทั้งหลาย (น. 55)
- บางคนงามชะอ่อนนอนจริตกิริยาขวยเขินเกล้ามวยวาดวงพักตร์ดัดงีบแมลงภู่ วาดวงคิ้วค้อมดั่งคันศรสุดทางเนตร นชายาวสามองคูลีดั่งสีกลิบ การะเกดกรายกริตนี้ว์เซตปากดูชดช้อย จะเชียวเครื่องสิ่งใดก็กลัวอันตราย เล็บ จะไกวจามรก็กลัวเหื่อจะย้อยหน้าจะดำ (น. 91)
- จะประพุดิตวาจาให้อ่อนหวานมิได้เกินเลยแก่ท่านผู้ใดผู้หนึ่ง ที่ควรจะเรียกว่าแม่ก็จะเรียกว่าแม่ ควรจะเรียกว่าพี่ว่าป้าว่าน้าว่าอา ก็จะเรียกว่าพี่ว่าป้าว่าน้าว่าอา มิให้ท่านผู้ใดรำคาญเคืองโสดด้วยวาจาทำเริบ (น. 26)
- อันธรรมาเกิดมาเป็นสัตว์ก็ดี เป็นบุคคลก็ดี ก็ควรมีมิตรสหายสิ้นด้วยกัน ถ้าผู้ใดคบมิตรซึ่งเป็นกัลยาณมิตรแล้ว นักปราชญ์ท่านก็พึงสรรเสริญว่าผู้นั้นกระทำชอบ (น. 54)
- อันน้ำข้า่น้อยนี้จะสามภักดี ตั้งจิตสนองคุณโดยสุจริต แม้แต่ราชการสิ่งใดเป็นการอันควรกับข้า่น้อยจะพึงกระทำแล้ว ถึงว่าราชการสิ่งนั้นจะสำเร็จด้วยต้องเสียทรัพย์สิ่งสินมากน้อยเท่าใดก็ดี หรือจะต้องเสียเลือด

เสียเนื้อและเสียชีวิตจิตใจฉันใดก็ดี คงจะสูญเสียฉลองพระองค์ให้สำเร็จ  
ราชกิจแผ่นดินให้งดได้ (น. 54-55)

กล่าวได้ว่าคุณสมบัติของหญิงดีที่สังคมคาดหวังทั้งอดีตและปัจจุบันไม่แตกต่างกัน คือ การสำรวมกิริยาให้เรียบร้อย การแต่งกายให้พอเหมาะพอควรกับกาลเทศะ การมีวาจาที่สุภาพ อ่อนน้อมไม่ก้าวร้าว การรู้จักเลือกคบคนดี และการมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวแม้ชีวิตก็พลีได้เพื่อพระองค์

### บทสรุป

นางนพมาศเป็นวรรณกรรมเล่มสำคัญที่คนไทยไม่ควรลืมเลือน เพราะเป็นวรรณกรรมคำสอนที่ยังไม่ล้าสมัย และทรงคุณค่าสำหรับหญิงไทย คำสอน วิธีการสอนทั้งการสอนโดยตรง และการสอนโดยอ้อมของพระศรีมโหสถ นางเรวดี และนางนพมาศที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น และการปฏิบัติตนในฐานะพระสนมก็สามารถนำมาปรับใช้ได้ในปัจจุบันเพื่อความสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมทุกระดับ โดยเฉพาะคำสอนเรื่องความจงรักภักดียังเหมาะที่ทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชายจะนำมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมเพื่อความสงบสุขของสังคมไทย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของคนไทย นอกจากนั้น วรรณกรรมเล่มนี้ยังแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าประเทศไทยมีวัฒนธรรม คำสอนที่ดงามมาแต่อดีตที่คนไทยพึงระลึกถึงมากกว่าการจดจำกันได้เฉพาะชื่อของนางนพมาศ ในประเพณีลอยกระทงที่จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 12 ของทุกปีเท่านั้น

### บรรณานุกรม

- ธวัช ปุณโณทก. (2525). *วรรณกรรมท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ปัญญา บริสุทธิ์. (2534). *วิเคราะห์วรรณกรรมโดยประเภท*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- พัฒนาการศึกษา, โครงการ. กระทรวงศึกษาธิการ. (2504). *วรรณคดีสมัยสุโขทัย นางนพมาศ หรือตำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์*. ธนบุรี: โรงพิมพ์ส่งเสริมอาชีพ.
- พิมพกา จาดเลน. (2542) “วรรณกรรมคำสอนสำหรับผู้หญิง” *ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน*. เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน วันที่ 25-26 มีนาคม 2542 ณ ศูนย์สารนิเทศ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพฯ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ศิวะสิทธิ์ ภูเพชร. (ผู้เรียบเรียง). (2541). *คติธรรมและคำสอนจากวรรณกรรมร้อยกรอง*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (บรรณาธิการ). (2539). *ไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอยกระทงสมัยสุโขทัย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.